Олена Пчілка.

(1849—1930.)

(Посмертна згадка.)

Прийшла спізнена звістка з Київа: померла Олена Пчілка. Спізнена, бо інших ніколи не маємо. Хіба, що перебіжить якась через Берлін або Париж. „Хто такий? — питає дехто недочувши — Олена Пчілка? Невже-ж вона жила й досі?“

Є в цьому гіркому запиті дві ще гіркіші правди. Коли хто з наших земляків вмирає в якогонебудь боку преславної руської смуги, за другому боці довідуються про це як підчас кипучого бою; ні! таки після бою розсилають офіційні комунікати — існують реєстри вбитих і полонених. Ми нині живемо звістками контрабанди, неперевіреними сплітками, здогадами. Друга правда: О. Пчілка належить до такої доби, яка давно завмерла в наших спомиках. Небагато наших письменників доживає до 81 літ та ще менше йде після 50-ки з духом часу.

О. Пчілка — донька Петра Драгоманова — „поміщика середньої руки“, як каже вона сама у своїй автобіографії. Драгоманови мали грецьку кров; їх прізвище пішло від їхнього уряду державних „перекладачів“ (драгоман). Уже батько Пчілки писав сентиментально-народницькі оповідання і вірші, очевидячки ще по-російськи. Пчілка виховалась у містечку Гадячому на Полтавщині і на хуторі своєї мами, полтавської дворянки, Цяцьківни. Рідня була велика; шестеро дітей дожило до старших літ, а „декілька“ померло змалку.

Середовище було наскрізь українське. Батько залюбки сидів в книжках, мати любила співати та розказувати казки і пояснювати народній побут. Але в рідні йшла довга боротьба з московською мовою та культурою. Знайомі та гості розмовляли лише по московськи. Від хвилини, коли діти йшли до школи, до хати вдиралися російські „букварі.“ У старших класах нелегко було протиставити Пушкінові та Лермонтові рідних авторів; адже й звеличник України, Гоголь, писав по-російськи. Треба було кликати на поміч — етнографію. Недалекий свояк А. Метлинський і близький сусід М. Макаровський записували українські пісні.

У шкільних роках почався вплив брата О. Пчілки — М. Драгоманова, що був студентом київського університету, коли Пчілка переїхала після смерти батька до Київа. (М. Драгоманов уже в гімназії видавав рукописний часопис). Завдяки Драгоманову її вислали до пансіону. Скінчила вона пансіон у 1866 р., рік провела на селі, а в 1867 р. оселилася у брата в Київі. Там сходився кружок старших українських громадян: Антоновичів, Житецьких, Лисенків, Старицьких, а згодом молодших.

У 1868 р. О. Пчілка вийшла за П. Косача і виїхала з ним у Новгород-Волинський, де він служив як „предсідник зїзду мирових посередників.“ О. Пчілка виїхала туди з ідеєю придбаною в гурті київських приятелів: збирати етнографічні матеріяли. Характеристичні ознаки мови на Волині привабювали її. Головно захоплювалася вона вишивкою. Перша її праця була про „Український орнамент“ (видрукована аж 1876 р.). В етнографічній збірці допомагали їй Драгоманов і Антонович своїми вказівками. Були на Волині і знайомі польські поміщики, що присилали їй свої збірники. У цьому часі приготовила вона матеріяли до студії „Вислід про колядки волинські.“

При цьому пересилала чимало музичного матеріялу Лисенкові, навязувала знайомости зі старими „українофілами“, що кохалися в бутарими „українофілами“, що кохалися в бутвальщині та побуті України.

У 1870 р. Драгоманов виїхав за кордон для студій; два роки пізніше О. Пчілка відвідала його у Фльоренції та в Римі. Вертаючи до дому переїзджала вона через Відень, щоби передати від брата деякі листи для знайомих галичан, що жили там (т-во „Січ“). Ось як пише Пчілка про це:

„Зустріч з галичанами здалась мені зовсім інакшою, аніж я собі уявляла, значно інтереснішою; до тієї пори ніякого виразного враження про них я не мала, бо не зустрічалась із ними, якщо не лічити побіжних зустрічів у Києві з Терлецьким і іншими, коли вони приїздили у справі переговорів з „Правдою“. Тепер особливо я зазнайомилась щиро з Мелітоном Бучинським. Бачилась з Окуневським, Гриневичем, Білинським. Бучинський і його приятелі — це були перші знані мені активні українці-галичани. Під той час приїздив до Відня дехто і з галицького жіноцтва: пригадую Софію Окуневську. Вона була в Відні недовго, але справила на мене враження високо-інтелігентної, захопленої вищими інтересами жінки. Я побачила, що й поміж жіноцтвом галицьким є течія національних настроїв. Через ту зустріч, хоч і дуже коротку, почалася і моя знайомість з іншим жіноцтвом галицьким, до тоді часто між нами згадувано Кобринську-Озаркевич, хоч познайомилася в особистій зустрічі з нею я пізніше. Коли я вернулася додому і приїздила до Киева вже після повороту Михайлового в 1873 р. з закордону, я побачила велике захоплення його Галичиною й галичанами. Павло Гнатович Житецький пропонував назвати брата „Михайло Петрович Галицький“, до такої міри він був перейнятий інтересами до Галичини. Він привіз із собою дуже багато всяких фотографій галицьких типів, краєвидів, старожитних церков і інших будівель. Розмови його повні були про галицьких людей і галицькі справи, особливо справи тих молодих тоді галичан, Франка і Павлика, що він з ними зазнайомився при тій зустрічі.“

(Докінчення буде.)

Олена Пчілка.

(1849—1930.)

(Посмертна згадка.)

(Докінчення.)

У 1873. подією для О. Пчілки була виставка „Різдвяної ночі“ Лисенка; у 1874 — зустріч із Кулішем (єдина в її житті), коли він приїжав у Київ, щоби обороняти свої історичні пісні, які свідомо підробляв як народні. Від 1876 до 82 р. О. Пчілка жила з мамою на Волині. Драгоманов виїхав уже тоді на чужину, наслідком конфлікту з владою. Вся праця Пчілки була звернена на виховання дітей, щоби зберігти їх від російських впливів.

У 1878 р. зустрілася Пчілка і її чоловік з Драгомановим у Парижі, підчас всесвітньої виставки; жили там тоді ріжні визначні емігранти як князь Кропоткін, Вера Засуліч і ін., з якими вони там сходилися. Зате після повороту мужа Пчілки Косача перенесли „для добра служби“ до Луцького, де вони провели дві зими. Тут Пчілка брала живу участь у місцевому театрі і ввела вперше до місцевої клюбової бібліотеки українські книжки. Для дітей своїх підготовила вибір перекладів з російських і польських письменників, що вийшов книжечкою п. з. „Українським дітям“ і переклала дещо з Гоголя.

Коли вони переїхали на хутірець у Колодяжне біля Ковеля, Пчілка робить перші поетичні спроби, які згодом у 1886 р. вийшли п. з. „Думки-мережанки“. У 1883 р. виїхали до Київа, щоб учити дітей: Лесю (Українку) і Михайла. Там Леся почала писати свої перші вірші. У рр. 1883-5 Пчілка написала пєси для українського театру „Суджена не огуджена“, „Світова річ“ і „Злочинниця“. У ці-же часи бере вона якнайживішу участь у виданні літер. альманахів: „Ради“ у Київі та „Першого Вінка“ у Львові, на які дає половину фондів.

Коли син її здав іспит до V. кль. гімназ. у Холмі в р. 1884, жила вона в Колодяжному, але постійно доїжжала до Київа. У 1891 відвезла недужу Лесю до Відня, до лікарів і по дорозі побувала у Львові та в Варшаві. „Коли ми вертались назад, львівська влада занепокоїлась і навіть попросила нас швидше виїхати: був час важний, проходили саме вибори до сойму. Отже побоювались десь то нашої агітації чи що“.

Актуальна згадка!

У 90-их роках мужа Пчілки перенесли до Київа. Косачі жили близько з родинами Лисенків і Старицьких. Уся громадянсько-літературна діяльність українців зосереджувалася тоді в російськім „Літературно-артістическом Обществе“. Коли випадав якийнебудь ювилей, літературний чи музично-артистичний, улаштовували вечірку з рефератами, співами, деклямаціями. Так відзначували роковини Шевченка, Глібова, Гребінки, Куліша, — поки це „Общество“ не заборонила влада в 1903 р.

У 90-их роках заснувалось (неофіціяльно) літературне товариство молодих українських авторів; Олена Пчілка зі своїми дітьми (син Михайло підписувався Обачний, а його дружина: Грицько Григоренко) грали там подвійну ролю. На цей час припадає знайомість Пчілки з Коцюбинським. Після смерти брата (Драгоманова) і мами, Пчілка зайнялась маєтковими справами рідні на Полтавщині.

У 1903 р. О. Пчілка єдина промовляла на святі Котляревського... українською мовою, хоча й коротко, тоді як інші українці, з огляду на офіціяльну заборону „українських виступів“ промовляли по російськи. О. Пчілка дописувала постійно до львівської „Зорі“, аж до її припинення. У 1906 р. вона стала в Полтаві редакторкою „Нового Краю“ з Рудченком, а рік пізніше перенесла журнал до Київа, видаючи його аж до заборони 1914 р. — коли з вибухом війни царський уряд лякався всякого українського слова. При „Рідному Краю“ видавала Пчілка ще й діточий місячник „Молода Україна“, докладаючи до цих видань щомісяця свої гроші.

Від 1905—1914 р. помер муж О. Пчілки і її найдорожча донька Леся. Від смерти Лесі О. Пчілка жила в Гадячім, а „Рідний Край“ і „Молоду Україну“ друкувала чадалі в Київі. Одночасно займалася педагогічною літературою, головно місцевим театром, для якого писала пригідні пєси. Від 1920—4 р. мешкала в Могилеві Подільському у своєї другої дочки, а відтак до смерти у Київі, де працювала в „Етнографічній Комісії“ при Академії Наук і інших секціях.

Цього року харківське видавництво „Рух“ видало збірку давніх оповідань О. Пчілки. Щойно в передмові до того тому, О. Пчілка розкрила цілу низку своїх псевдонімів під якими писала до всяких видань пригадні твори; неодин із тих творів ішов на чужий рахунок, бо псевдоніми були справді штудерні та ріжноманітні: Анело, Бабуся, Гни-біда, Колодяжинська, Кочубеївна, Княжна Кочубеївна, Ковалько, Н. К-ч (деякі гадали „Надія Кибальчич!), Полтавенко, Хтось, Вічий Олег. З її оповідань перевидані „Пігмаліон“, „Забавний вечір“, „Чад“, „Соловйовий спів“, „Маскарад“, „За правдою“, „Рятуйте!“, „Збентежена вечеря“, „Півтора оселедця“, „Золота писанка“ та „Біла кицька“.

Твори О. Пчілки мають нині виключно історично-літературну вартість себто: це придорожні стовпи, що вказують, якими шляхами ішов розвиток національної свідомости на Україні та організація літературної праці. О. Пчілка в першій мірі організаторка, душа гуртків, видавництв, вихователька.

Дуже цікавою є сполука в такої інтеліґентної людини — европейської освіти з малою, скромною літературною працею, пристосованою до змагань часу та місця — майже просвітянською працею. О. Пчілка під впливом Драгоманова вже ставила в своїх оповіданнях і статтях питання про взаємини націоналізму, простонародности та ширшої европейської культури. Дарма, що ці питання й інші цього роду були здебільша звернені до широкої маси національно непробуджених земляків і були висовані в формі сентиментальних покликів, сама О. Пчілка стояла понад ними.

Її знайомість етнографії йшла здебільша під фірмою збірної праці. Найбільшим її твором була — Леся Українка, яку вона не тільки видала, але й зберігла матірньою запопадливістю протягом довгих літ тяжкої недуги.

М. Р.